

The Exoteric Ahmad Ibn Idrīs. A Sufi's Critique of the Madhāhib & the Wahhābīs [Zāhirī Ahmed İbn İdrīs. Bir Sufinin Mezhebler ve Vehhābiler'e Eleştirileri], Bernd Radtke ve Diğerleri, Leiden, 2000, X+225ss: Brill.

Hülya KÜÇÜK*

Kitap, Hollanda kraliyet yayınevi olan Brill'in *Islamic History and Civilization Studies and Texts* (İslam Tarihi ve Medeniyeti Etüdüleri ve Metinleri) serisinin 31. kitabı olarak, isimlerinden Hollandalı, Danimarkalı ve Norveçli oldukları anlaşılan dört Avrupalı yazar, Bernd Radtke, John O'Kane, Knut S. Vikør ve R. S. O'Fahey tarafından hazırlanmıştır. Yazarlar, bilhassa Radtke ve Vikør, genellikle tasavvufla ilgili çalışmalarıyla tanınan oryantalistlerdendir.

1749-1837 tarihleri arasında yaşamış ünlü bir sûfi olan Ahmed İbn İdrīs'in fıkıh mezheplerine, bilhassa re'y taraftarlarına reddiyelerini ve zamanındaki Vehhābilerle yaptığı tartışmaları içeren kitap; bir giriş, iki bölüm, bibliyografya ve özenle hazırlanmış üç ayrı indeksten (isimler, kavramlar ve genel) oluşmaktadır. Burada dikkat etmek gerekir ki sûfîlerin "esoterik (içsel, bâtinî) olarak nitelendirilmelerine bakıp kitabın künyesinin, Ahmed İbn İdrīs'i "exoteric (zâhirî)" olarak tanımlaması, bir tezat olarak görülmemelidir; zira aslında bütün sûfîler zâhir ve bâtını birleştirenlerdir. Sadece bâtını alanlar, dini zâhirine bağlı kalmadan kendi hevâlarına göre anlayan ve yorumlayan Bâtînîlerdir.

Girişte, Ahmed İbn İdrīs'in o zaman henüz 25 varaklık el yazması hâlinde olan *Risâletü'r-Redd alâ Ehli'r-Re'y bi's-Savâb li Muvâfakati's-Sünneti ve'l-Kitâb*'i ile daha önce yayınlanmış olan iki mektup ve *Münâzarât Ahmed İbn İdrīs Ma'a Fukahâi Asîr* hakkında bazı temel bilgiler ve içeriklerinin özeti verilmektedir. Kitapta, *Risâletü'r-Redd*'in altı farklı nüshası olduğu, bu çalışmada Bergen (Norveç), 438 nüshasının kullanıldığı belirtilmektedir (s. 1).

Birinci bölümde *Risâletü'r-Redd*'in önce edisyon kritikli metni sonra da İngilizce tercümesi verilmektedir. Arapça metin, faydalanmayı kolaylaştıracak şekilde paragrafları numaralanmış olarak sunulmuştur. Risâlenin üzerindeki yazar künyesi, yazarın tarafından konmuşsa, hiç de alçakgönüllülük içermediği söylenebilir: li'l-Ârif billâhi Teâlâ ve'd-dâlli aleyhi es-Seyyid Ahmed İbn İdrīs. Risâlenin içeriği ise aslında hiçbir Müslüman için alçakgönüllü olmayı tavsiye etmediğini göstermektedir; zira her Müslüman'ın taklitten kaçınıp doğrudan doğruya Kur'ân ve Sünnet'e başvurması gerektiğini söylerken "ulema"nın toplumdaki rolünü en aza indirmiş görünmektedir. Ahmed İbn İdrīs, risâlede, özet olarak şunları söylemektedir: Allah'ın bizden istediği bir şey vardır ki bu da Kur'ân ve Sünnet'i içine alan "Vahy"e uymaktır. Kur'ân "Allah ve

* Yrd. Doç. Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. hckucuk@yahoo.com

Rasulüne” ittibâdan söz etmektedir; Allah ve Rasulü ile doğrudan temas kuramayacağımıza göre bize farz olan Kur’ân ve Sünnet’e başvurmamızdır. Bütün fikhî hükümler bunlarda mevcuttur ama zamanımız âlimleri bunlardan doğru hüküm çıkarmada zorlanmaktadırlar zira bunun için gerekli olan “Allah korkusu/takva” onlarda yoktur. Takva, Allah bilgisinin tek anahtarıdır. Takvanın olumlu etkileri olmazsa insan sapmaya ve tâğuta uymaya mahkûm olur. Tek gerçek bilgi, Allah ve Rasulünden gelen bilgidir. Kur’ân ve Sünnet’ten ictihâd yoluyla çıkarılan bilgi, yani re’y, gerçek bilgi değil, olsa olsa tâğutun, şeytanın hükmüdür. Cahil olsun âlim olsun re’yelerine uyanlar, tâğutun hükmünü kabul ettikleri için mücrimdirler. Tabii burada âlim olan daha çok günahadır; zira o diğer insanları da yoldan çıkarmaya namzettir. Herhangi bir konuda hüküm araştıran kimse, bir âlime, o konuda Allah ve Rasulünden gelen bir şey olup olmadığını sorar, varsa ona uyar. Bu konuda bir şey olmadığı için kendi re’yini söyleyen âlim, günah işlemiş olur. Soruyu soran “ümmî” (ki kitapta birkaç yerde geçen bu kelime hep “ammî” şeklinde yanlış harekelenmiştir) de bunun doğrudan Kur’ân ve Sünnet değil de bu âlimin fikri olduğunun farkında olarak bu re’yi kabul ederse günah kendisinin olur. Ancak her ne olursa olsun, Allah hakkında, gerçek olup olmadığını bilmediği bir bilgiyi söyleyen âlim daha büyük bir günah işlemektedir. Bunu yapanlar, Allah’ın indirdikleriyle hükmetmeyen *kâfir*, *zâlim* ve *fâsıklardır*. (Bkz. ss. 8, 53). Ümmî, Allah’ın ve Peygamber’in ne dediğini araştırmadan doğru hükümü yerine getirmiş olsa da Allah ve Peygamberi’ne uymuş sayılmaz. Bir konuda Kur’ân ve Sünnet’in ne dediğini değil de ulemanın ne dediğini araştıran, ahbâr ve ruhbânlarının verdiği hükümlerle yetinen Yahudi ve Hıristiyanlara benzemektedir. Allah ve Peygamberi’ne ulaşmayan herhangi bir hüküm vermek “Rubûbiyet (Rablik)” iddiasından başka bir şey değildir. Bir konuda Kur’ân’da bir şey yoksa Sünnet’e, hadislere bakılır. Ancak, burada ulemanın önem verdiği “isnâd”a da takılıp kalmamalıdır. Hadisin manâsına bakılmalı, ancak sahîh başka bir hadisle tezat içinde olduğu zaman hadis kritiğine başvurulmalıdır ki bunda da önemli olan yine “takva”dır. Takva sahibi bir kimse, ilmî hadis bilgiye ve aklî prosedüre ihtiyaç duymaz; zira Allah ona “doğruyu yanlıştan ayırmasına yardım edecek olan furkân”ı vermiştir (bkz. ss. 8, 54-5). Aradığı konuda Sünnet’te bir hüküm bulamayan kimse, sahabe söz ve fiillerini araştırır. Çünkü Rasulullah onları “gökyüzündeki yıldızlar” olarak nitelemiştir (bkz. ss. 9, 56). Ahmed b. Hanbel, İmam Şâfiî, Mâlik b. Enes ve Ebû Hanîfe gibi fıkıh önderleri bile re’yeri hakkında konuşurken “Kitap ve Sünnete uymayan görüşlerinin alınmaması gerektiğini” söylemişler, hattâ İmam Mâlik, ölüm döşeginde iken, ashabına re’yden uzak durmalarını tembih etmiştir. Re’y belirtenlerin tutumu böyle ise, artık onların re’yelerine uyulabilir mi? Hz. Peygamber’in irtihâli ile, vahiy sona ermiş, farzlar kemâle ermiştir; kimsenin bunların sayısını artırmaya yetkisi yoktur.

Radtke ve diğerlerine göre, *Risâle*, okurlarına “ihvânî” diye hitap etmesine rağmen çok daha geniş bir okuyucu topluluğunu hedef almaktadır. Zira burada, Abdülvehhâb Şârânî (v. 1565) gibi, Müslüman’ın Hz. Peygamber’le doğrudan ilişkisi sonucunda elde ettiği hükme uyması gerektiğinden¹ söz edilmeyecek kadar dikkatli davranılmıştır. Risâleye göre, Hz. Peygamber’le doğrudan ilişki, normal bir bilince sahip olan kişiler için mümkün değildir. Ancak sadece müridlerini hedef alan diğer

¹ Bu, istilâhî olarak “Tarikat-i Muhammediyye” olarak tabir edilir: Bkz. s. 18.

çalışmalarında Ahmed İbn İdrîs, kendisinin Hz. Peygamber'le doğrudan temasta olduğunu söylemektedir (s. 19).

Kitabın ikinci bölümünde, Ahmed İbn İdrîs'in kendisine ve ihvânına yapılan eleştirileri içeren iki mektup ve Asîr ulemasıyla, daha doğrusu Vehhâbîlerle yaptığı münâzarayı içeren bir risâlenin Arapça metni ve İngilizce tercümelerine yer verilmektedir. Mektuplardan birisi, Ahmed İbn İdrîs'in 1245/1829'da uğradığı ve birçok mürid edindiği Sabya (Mısır) emîri Ali b. Mücessel'den İbrâhim el-Hıfzî'ye, diğeri İbrâhim el-Hıfzî'den Ahmed İbn İdrîs'edir. Emîr Ali b. Mücessel, Ahmed İbn İdrîs'in Sabya'daki müridlerinin bazı bid'atler içinde olduklarını, muhterem bir âlim olan İbrâhim el-Hıfzî'ye bildirmiş, ondan tavsiye istemiştir. Mektuptan anlaşılan odur ki, asıl mesele müridlerin zikir ve sema ayinlerindeki aşırılıklarıdır. Hıfzî de durumu Ahmed İbn İdrîs'e bildirmiş ve müridlerinin bu bid'atlerinin önüne geçmesini istemiştir. Daha sonra Emîr'in teşebbüsü ile Ahmed İbn İdrîs ve Asîr fukahâsı, daha doğrusu büyük âlim Nâsır b. Muhammed el-Kubeybî el-Jûnî (v. 1249/1833) arasında Sabya'da bir münazara düzenlenmiştir. Bu münazara, Ahmed İbn İdrîs'in müridi olduğu, onun için kullandığı ifadelerden (bkz. 145, 177) ve hep onu üstün çıkarmasından anlaşılan (bkz. s. 43) Hasan b. Ahmed Âkiş ez-Zamadî tarafından derlenmiştir. Âkiş'in asıl problem olan sema ve zikir konusundaki tartışmadan söz etmemesi ilginçtir. Münazaraya göre, Ahmed İbn İdrîs, Muhammed b. Abdülvehhâb'ın bazı faziletlerini kabul etmesine ve fikirlerini paylaşmasına rağmen,² "tekfîr" konusundaki doktrin ve uygulamalarını reddettiğini, onun da hata yapabilen bir âlim olduğunu söylemiş, Muhyiddîn b. Arabî (v. 638/1240) ile ilgili bazı suçlamalara da cevap vermiş, onun yanlış anlaşıldığı belirtilmiştir. Fikhî ilimlere karşı tavrı ile ilgili savunmada bulunmuş, *Risâletü'r-Redd*'de üstünde durduğu fikirlerini tekrarlamış, müridlerine yöneltilen saldırılara da cevap vererek onların birer insan olduklarını, nitekim sahabe arasında dahi günahkâr kimselerin bulunduğunu söylemiştir. "Müridlerine neden elini öptürdüğü" sorusuna ise, onların saygısının kendisine değil, ilmine olduğunu vurgulayarak cevap vermiştir.

Bu özetten de anlaşılacağı üzere, tasavvufun tarihi kadar eski olan "Ulemâ-Meşâyih" tartışmasının Vehhâbîliğin ortaya çıktığı ve bütün şiddetiyle faaliyette olduğu dönem olan XVIII. asırdaki bir örneği en açık hâliyle ve konuyla ilgilenen bütün araştırmacıların iştahını kabartıcı bir üslûpta bu kitapta gözler önüne serilmektedir. Ancak, kitabı hazırlayanların, Arapça'dan İngilizce'ye tercümede fazla tasarrufta bulduklarını belirtmek gerekir. (Artık eski dikkatli oryantalistlerin yerini, günlük Arapça'yı çok iyi bildikleri halde ilmî metinleri anlamada ve yorumlamada güçlük çeken oryantalistlerin aldığı söylemekle fazla bir ukalâlıkta bulunduğumuzu söyleyemeyiz.) Bu sebeple, bu değerli eseri kaynak olarak kullanacaklara, Arapça metin kısmını seçmelerini öneriyoruz.

² Meselâ taklîdi caiz görmemesi ve türbe ziyâretinin ta'ziri gerektirdiği hususunda onunla aynı düşünceleri paylaşıyordu: Bkz. ss. 40-41.